

ATATÜRK – DİL VE KÜLTÜR

Atatürk – Language And Culture

Dr. Muhsine BÖREKÇİ*

ÖZET

Atatürk, millî mücadeleyi Türk milletinin “bağımsızlık karakteri”ne güvenerek başlattığı gibi Türkiye Cumhuriyetini de Türk milletinin devlet kurma ve onu yaşatma kültürüne dayandırmış; “yüksek Türk kültürü”nü bunun için Türkiye Cumhuriyeti’nin temeli olarak belirlemiştir. Dilin kültürle ilişkisini ve bağımsızlık kültürünün oluşturulmasındaki önemini kavrayan Atatürk, devletin dil ve kültür politikalarını da bu doğrultuda oluşturmuştur.

Bu çalışmada Atatürk’ün dil ve kültür politikalarını yönlendiren düşünceler değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Atatürk, dil, kültür, dil-kültür bağlantısı, dil ve kültür politikası

ABSTRACT

Atatürk, has started the national struggle with the trust on his nation’s high character of independence. He also belived that the fundamentals of Turkish Republic were based on Turkish nation’s culture of building a new government and keeping it alive. For this aim he pointed the ‘high Turkish Culture’ as the base of Turkish Republic. As the great leader, Atatürk, understood the importance of the relationship between culture and language; he determined the government’s politics of language and culture in the light of this point.

The ideas that affect Atatürk’s politics language and culture are evaluated in this study.

Key words: Atatürk, language, culture, language-culture relationship, language and culture politics

*Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fak. Türkçe Eğitimi Böl. Öğretim Üyesi

Tarihe yön veren kişilerin kültürle ilgileri ya da ilgisizlikleri, o kültürün geleceği açısından olduğu kadar kültürü yaratan toplumun ulusal kimliğini belirginleştirmesi açısından da önemlidir. Ulusal kimliğini kendi kültürel değerleri çerçevesinde oluşturmuş olan bir toplum, devlet felsefesini de kendi siyaset kültürü üzerine yapılandırabilir. Bunun sonucunda bilinç ve bilgi temelli bir kültür politikası ortaya çıkar ve bu politika devletle birlikte kurumsallaşır.

Atatürk, milletin “az zamanda” başardığı “çok ve büyük işler”den en büyüğünü “temeli Türk kahramanlığı ve yüksek Türk kültürü olan Türkiye Cumhuriyeti’dir.” ifadesiyle belirtirken devletin sadece askerî kahramanlıkla kurulamayacağını, bunun için binlerce yıllık deneyimlerin birikimi olan devlet kurma kültürüne ihtiyaç olduğunu belirtmiş; aynı zamanda da kurduğu devletin temelini kültür olduğunu açıklamıştır. Böylece Kurtuluş Savaşına başlarken milletin bağımsızlık karakterine güvendiği gibi Cumhuriyeti kurarken de binlerce yıllık devletleşme kültürüne güvendiğini vurgulamıştır. Atatürk’ün kurduğu devlet, ulus-devlet olarak tanımlanmaktadır. Bu nedenle kültür temeline dayandırılmış olması anlamlıdır.

Atatürk’ün kültür tanımındaki kavramsal derinlik, Onuncu Yıl Nutkündeki cümlelerin sıradan bir “nutuk” cümlesi olmadığına göstergesidir: “*Kültür, okumak, anlamak, görebilmek, görebildiğinden anlam çıkarmak, intibah almak, düşünmek, zekayı terbiye etmektir.*” (AKMY, 1990: 3) Bu tanımdan kültürü, “edilgin bir soyut kavram olarak değil, insanın kendisinden kaynaklanan devingen bir çağdaş güç olarak” (Göktürk, 1981: 27) algıladığı anlaşılmaktadır. Böyle devingen bir kültürel edimi gerçekleştirilebilir için de aynı nitelikte yani sürekli gelişen bir araca ihtiyaç vardır. Bu araç da dildir. Çünkü okumak, anlamak, yorumlamak, intibah almak (bilinçlenmek), ve düşünmek ancak dil ile gerçekleşebilir. Kültürün, bir toplumun deneyimlerinin biriktirilmesi ve kuşaktan kuşağa aktarılması ile oluşan bir “sermaye” olduğu düşünülürse bunun oluşmasında ve taşınmasında dilin temel belirleyici olduğu görülür. Atatürk de bu bağlantıyı kurmuştur: “*Türk milleti geçirdiği nihayetsiz felâketler içinde ahlâkının, ananelerinin, hatıralarının, menfaatlerinin, kısacası bugün kendi milliyetini yapan her şeyin dili sayesinde muhafaza olduğunu görüyor. Türk dili, Türk milletinin kalbidir, zihnidir.*”

Atatürk, bir devlet adamı olarak Türkiye Cumhuriyeti’nin niteliğinin belirlenmesinde ve dayandığı “beşeri sermaye”nin yaratılmasında dil-kültür ilişkisinden yola çıkmıştır. Türkçe devletin resmî dili olarak kabul edilmekle kalmamış, bireylerin ve devletin yaşam biçimi olması için gerekli düzenlemeler ve çalışmalar yapılmıştır. Eğitim ve bilim dilinin Türkçeleştirilmesi gibi siyasal düzenlemeleri, Türkçenin dil bilimsel yöntemlerle

incelenip öz güzelliğinin ve zenginliğinin ortaya çıkarılması, terimlerin Türkçeleştirilmesi gibi bilimsel çalışmaları bu bağlamda değerlendirebiliriz.

“1932 yılında başlatılmış olan dil inkılabı ise, Türkçeyi gelişmiş bir toplumun yüksek seviyedeki ihtiyaçlarını karşılayabilecek bir kültür dili durumuna getirebilme hedefine yönelmiştir.

Atatürk'ün dil inkılabındaki hedefi: ...4. Dilin eski devirlerine ve kaynaklarına kadar inen araştırmalarla Türkçenin zenginliğini ortaya koymak, 5. Türkçeyi uzun vadede çağdaş medeniyetin gerektirdiği her türlü ihtiyacı karşılayabilecek kelime ve kavramlara sahip, yaratıcı, işlek bir dil durumuna getirebilmek, 6. Türkçenin kendi kaynaklarından beslenen terimlerle ilim dilini de Türkçeleştirmek” (Korkmaz, 1981: 2)

Atatürk, *“Öyle istiyorum ki, Türk dili bilim yöntemleriyle kurallarını ortaya koysun ve her dalda yazı yazanlar bütün terimleriyle çoğunluğun anlayabileceği güzel, ahenkli dilimizi kullansınlar.”* sözüyle devletin dil politikasının temel felsefesini de belirlemiştir: Türkçe ile ilgili bilimsel çalışmalar özendirilmeli, Türkçe her alanda kullanılmalıdır.

Atatürk ad-anlam veya gösteren-gösterilen ilişkisinin dil-kültür düzeyindeki yansımaları doğru algılayarak zihniyet değişikliğinin ancak dil ile gerçekleşeceğini kavramış; millî duygu ve düşüncenin dil ile şekilleneceğini vurgulamıştır: *“Millî his ile dil arasındaki bağ çok kuvvetlidir. Dilin millî ve zengin olması millî hissin inkişafında başlıca müessirdir. ... Ülkesini, yüksek istiklalini korumasını bilen Türk milleti, dilini de yabancı diller boyunduruğundan kurtarmalıdır.”*

Bu söz, bağımsızlığın kurumsallaşmasının kültürel öğelere bağlı olduğu düşüncesini içermesi bakımından da dikkate değerdir. Bu vurgu, onun Türkçe ile ilgili çalışmalarının ve hedeflerinin arka planındaki farklı bir boyutu da dikkatlere sunmaktadır: Türk bağımsızlığının Türkçenin bağımsızlığı ile sıkı ilişkisi. *“Bu çerçevede Atatürk, Türkçeden bir Türkleştirme aracı olarak yararlanmak istiyordu.”* (Sadoğlu, 2003: 214)

Millî mücadele döneminde “Türk kahramanlığı” olarak ortaya çıkan Türk kültürünü, yeni devletin de temel harcı olarak değerlendirmekte ve devletin bekasını bağımsızlık kültürüne emanet etmektedir: *“Türk milletinin idaresinde ve korunmasında millî birlik, millî kültür, en yüksekte göz diktiğimiz idealdir”* Bağımsızlığın önemli bir kültürel öğesi olarak dili seçmiş, Milleti, “yabancı dillerin boyunduruğu”na karşı adeta bir millî ayaklanmaya davet etmiştir. Çünkü sömürgecilik, sömürgecilik veya bağımsızlığın askerî harekâtlarla ya da siyasî düzenlemelerle bir anda gerçekleştirilecek bir durumdan çok, kalıcı

temellere dayandırılması gereken bir kültürlenme işi olduğunu fark etmiştir. Atatürk'e göre bağımsızlık öncelikle bir düşünce olarak gelişmeli, milletin “karakteri” olmalıdır. Yani bağımsızlık savaşı ancak bağımsızlık kültürü yaratılmışsa kazanılabilir.

Gazi Giray'dan Namık Kemal'e, Tevfik Fikret'ten Mehmet Akif Ersoy'a, Necmeddin Halli Onan'dan Arif Nihat Asya'ya pek çok edebiyatçı tarafından dile aktarılan bu “karakter” veya bağımsızlık kültürü, Atatürk'ün yapmak istedikleri için önemli bir beşeri sermaye olarak değerlendirilmiştir.

Namık Kemal'de

“Biz ol ulvî nihâdânız ki meydan-ı hamiyette

Bize hâk-i mezar ehven gelir hâk- mezelletten”

beytiyle, Atatürk'te “Bağımsızlık benim karakterimdir” cümlesiyle; M. Âkif Ersoy'da da “Ben ezelden beri hür yaşadım, hür yaşarım” dizesiyle ifadesini bulan anlayış, Türk kültürünün önemli bir özelliğini yansıtmaktadır. Türkçe de tarih boyunca karşı karşıya kaldığı etkilere rağmen bozulmayan dizimsel yapısı ile bu millî karakterin somut göstergesi durumundadır. Türkçenin yapısını biraz inceleyenler öncelikle söz dizimindeki seçenek bolluğunu fark ederler. Bir bilgi birçok değişik yapıyla dile aktarılabilir. Ama her biçim bir duygusal değeri, bir ayrıntıyı öne çıkarır. Üstelik bu dizimsel yapı, başka dillerden alınan kelimelerle de bozulmaz. Türkçenin söz dizimindeki bu esnekliği Türklerin hareketli yaşama biçimiyle ve hoş görü anlayışıyla açıklamak yanlış olmasa gerek.

Türkçede ekler, değişmeyen –Türkçe veya yabancı- sözcüklere getirilir. Kaplan bu yapısal özelliği Türk tarihiyle ilişkilendirmektedir:

“Fakat şaşılacak bir şey Türkler tarihin en eski ve en cihangir kavmi oldukları ve yetmiş iki milletle bir arada yaşadıkları halde, milli benliklerini kaybetmemişlerdir. Acaba sırrı nedir?”

Bence bunun sırrı Türkçenin yapısı içinde gizlidir. Bilindiği üzere kök aynı kalır, ek değişir. Dillerini koruyan Türkler, hiçbir zaman milli şahsiyetlerini kaybetmemişlerdir. Bu Türkçede kökün ve Türklerde soy-sop fikrinin sağlam oluşundan ileri gelir. Türk, dışardan gelen her şeyi kabul eder, kendi bünyesine ekler, fakat kök itibarıyla aynı kalır.” (Kaplan, 1982:2)

Ancak Tarih içinde Türkçenin değişimine paralel olarak Türklerin de değiştiği, “Türk” kelimesinin bile Bilge Kağan'ın yüklediği anlamdan farklılaştığı görülmektedir. Çünkü dile giren her yabancı sözcük, ya bir Türkçe sözcüğün kullanılmaz olmasına ya da türetme imkanlarının işletilmemesine neden olmaktadır. Örneğin Arapça “akıl”, Türkçe “us” ve “ög” kelimelerini

atmıştır. Bu gün uslan- filini kullanan biri bu gösterenin gösterilen düzlemindeki kalp-akıl dengesinin akıl yararına bozulması anlamına ulaşmamaktadır. “Öğ”ü bilmeyen bir Türk “öğüt”ün anlamını da daraltmış olacaktır. Buna bağlı olarak her siyasal düzen kendi göstergelerini oluşturmak durumundadır. Atatürk de dili yeni bir siyasal yapılanmanın aracı olarak değerlendirmiştir.

Gerçekleştirdiği dil inkılabı, onun dil biliminde çok yaygın olan ve Heidegger’in “Dil varlığın evidir.” biçiminde ifade ettiği düşünceden hareket ettiğini göstermektedir. Çünkü dilde yoğunlaşan yabancı kökenli gösterenlerin giderek bir kültürel bir işgale dönüşmesi ve mandacılık düşüncesine de kültürel dayanak oluşturacağı tehlikesi vardır. Yabancı yaşama biçimi önce yabancı sözcüklerle gelir; toplum, bir düşünceye önce –başlangıçta anlamını bilmediği- göstergelerle alışır.

Aziz Nesin, yerinde bir tespit yaparak dil/kültür işgalinin askerî işgalden daha tehlikeli olduğunu belirten aydınlardan sadece biridir:

“Bu gizli işgalin, çizmeli düşman işgalinden çok daha ağır olmasının nedeni, işgale uğrayan ülke insanların işgal altında olduklarının farkında olmamalarıdır. Farkında olmadıktan başka, insanlar kendiliklerinden işgale uğramak için can atarlar. İşgale istekli ve gönüllüdürler.” (Yağcı, 2001: 22.)

Bu “anamlı ve trajik” durum, uzun bir sürece yayılan planlı-programlı bir sömürge kültürü yaratılmasının sonucunda ortaya çıkabilir. Yani tam anlamıyla ve biçimiyle bir eğitim sürecini gerektirir. Bağımsızlığı seçen toplumlar, bağımsızlıklarını kalıcı kılacak bir bağımsızlık kültürü oluşturmak zorundadırlar. Bu zeminin oluşturulması için kullanılacak en önemli araç da dildir. Bağımsızlığı seçenler kendi dillerini, sömürgeleşmeyi seçenler de egemen gücün dilini kültürlenme etkinliğinin en önemli aracı olarak kullanırlar.

Atatürk her konuda olduğu gibi kültür ve dil politikalarını oluştururken de bilimi en gerçek yol gösterici olarak benimsemiştir. Yaz tatillerini bir yabancı dil öğrenmeye ayıracak kadar, kendi kurduğu başkentte öncelikle pek çok dünya dilini öğreten bir fakülte açacak kadar evrensel düşünürken yurt dışından davet ettiği öğretim üyelerini Türkçe öğrenmeye teşvik edecek kadar da millî düşünüyordu. 1933 – 1952 arasında Hitler’in baskısından kaçarak Türkiye’ye gelen Alman bilim adamı Ernst E. Hirsch’in çalışma sözleşmesinin 2. maddesinin 3. bendinde şu yükümlülük konmuştur:

“Profesör, üçüncü yılından sonra derslerini Türkçe olarak vermek için elinden geleni yapmaktan yükümlüdür.” (Atmaca, 2004: 173)

Atatürk’ün Türkçe için belirlediği hedef de Türkiye Cumhuriyeti’nin öz ülkesi ile paraleldir. O, hep başka devletleri örnek alan,

başka güçlerin oluşturduğu projelere katılmayı başarı sayan bir Türkiye Cumhuriyeti değil; “muasır medeniyet seviyesinin üstüne” çıkan bir devlet olmayı hedeflemişti. Buna paralel olarak Türkçeyi de bir “dünya dili” olarak planlamıştı. Çünkü o dil – millet ilişkisini doğru kavramış, bu genel ilişkiyi şöyle özelleştirmişti:

“Türk demek dil demektir. Milliyetin çok belirgin niteliklerinden biri dildir. Türk milletindenim diyen insan, her şeyden önce ve mutlaka Türkçe konuşmalıdır. Türk dili, Türk milleti için kutsal bir hazinedir.”

Sonuç olarak denebilir ki Atatürk, dili yalnız bir iletişim aracı olarak değerlendirmemiş, kültürün oluşturulmasında ve taşınmasındaki önemine uygun olarak değerlendirmiştir. Kültürü de medeniyetten ayırmamış, medeniyetin bir parçası olarak algılamıştır. Ona göre kültür geçmişe dönük, durağan bir birikim değil, sürekli gelişen ve toplumun dünyayı algılayışını etkileyen devingen bir olgudur. Toplumsal gelişme dilsel ve kültürel gelişmeye bağlıdır. Türk milletinin böyle bir kültürel zenginliği vardır. Türkçe özüne döndürülür ve şuurla işlenirse *“Türklüğün büyük medeni vasfı ve büyük medeni kabiliyeti, bundan sonraki inkişafı ile atinin yüksek medeniyet ufkundan bir güneş gibi doğacaktır.”* Bu aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti’nin sonsuza kadar yaşamasının şartı ve Atatürk’ün milletine gösterdiği hedefdir.

Günümüzde dil ve kültür politikaları bu doğrultuda oluşturulmalıdır. Türkiye’nin Avrupa Birliğine Türkçesiz girmemesi için Atatürk’ün Türkçeciliği, iyi değerlendirilip örnek alınmalı. Bu çerçevede değerlendirilince günümüzün dil politikalarının Atatürk’ün gerisinde kaldığı söylenebilir.

KAYNAKLAR

- AKYM (1990) **Atatürk'ün Kültür ve Medeniyet Konusundaki Sözleri**, Ankara, Atatürk kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını
- ATMACA Dr. Nidai S. (2004) *Çırpınış*, Toros Kitaplığı, İstanbul.
- GÖKTÜRK, Akşit, (1981) “Atatürk'ün Kültür Tanımına Yorumbilimsel Bir Yaklaşım” **Dilbilim Linguistique VI** 1981 İstanbul Ün. Yabancı Diller Yüksek Okulu Fransızca Bölümü Dergisi
- KAPLAN Mehmet, (1982) “*Türk Tarihi Türk Kültürü ve Türkçe*”, **Milli Kültür**, c:3, sayı; 36
- KORKMAZ, Zeynep, (1981) “*Cumhuriyet Devrinde Yazı ve Dil İnkılabı*”, **Milli Kültür**, Kasım, c:3, Sayı:6
- SADOĞLU, Hüseyin, (2003) **Türkiye’de Ulusçuluk ve Dil Politikaları**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
- YAĞCI, Öner, (2001). **Dil Kaleminin Enstitüsü**, İstanbul.